

Аналітичний звіт

Аналіз політик фінансування інклюзивної освіти в Україні та порядку використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами

За підтримки МБФ «Відродження»
2018 рік

Зміст:

1. Вступ.....	2
2. Опис законодавства та системи фінансування інклюзивної освіти в Україні	4
3. Аналіз політик фінансування інклюзивної освіти в Україні та порядку використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами.....	10
4. Висновки та рекомендації органам влади.....	30
5. Додаток.....	37

1. Вступ.

Обраний Україною європейський шлях розвитку, ратифікація Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю сприятиме забезпеченню реалізації прав дітей з особливими освітніми потребами на освіту без дискримінації й на підставі рівних можливостей, шляхом розвитку інклюзивної форми навчання.

Для розвитку інклюзивної освіти необхідна наявність напрацьованих механізмів фінансування цього напрямку, а для цього необхідно зрозуміти, які існуючі механізми потребують вдосконалення. Також необхідно виявити та усунути відповідні прогалини та суперечності у законодавстві.

З метою аналізу політики фінансування інклюзивної освіти в Україні та порядку використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, було проведено фокус-групи цільової аудиторії по різних регіонах України, аналіз чинного законодавства та проведені експертні інтерв'ю.

Підбір стейкхолдерів фокус-груп здійснювався для того, щоб за можливості максимально дослідити підняту тему з метою ґрунтовного розбору та розуміння існуючої проблематики на місцях. Також було враховано відмінності існуючої проблематики, тому були запрошені до участі представники як з міст, так і з районів. Було проведено 4 фокус-групи в Чернівцях, Вінниці, Дніпрі та Одесі, додатково проведено обговорення із залученням фінансистів з департаментів освіти Черкаської, Миколаївської, Хмельницької, Тернопільської областей та керівник інклюзивно-ресурсного центру з м. Бровари.

Фокус-групи проводилися з урахуванням комплексності та системності дослідження для розуміння існуючих проблем, тому до участі у дослідженні запрошувалися директори шкіл, в яких організована інклюзивна форма навчання, бухгалтери і фінансисти з освітньої галузі, вчителі та асистенти вчителів, батьки дітей з особливими освітніми потребами. Загалом у фокус-групах взяли участь понад 200 людей. На фокус-групи до обговорення було винесено ряд запитань, у ході обговорення було виявлено ряд проблем, які існують на сьогодні, також обговорювалося бачення шляхів вирішення таких проблем.

До роботи експертної групи, яка працювала над збором даних та їх аналізом, залучено консультанта апарату Прем'єр-міністра України, фахівця з проведення фокус-груп, аналітика Центру CEDOS, директора департаменту освіти Вінницької міської ради, фінансистів, заступника директора департаменту з економічних питань Департаменту освіти Вінницької міської ради, начальника відділу шкіл та дошкільних закладів Управління освіти Ужгородської міської ради, головного спеціаліста відділу праці та нормативно-інформаційного забезпечення Департаменту економіки та фінансування МОН, представника Мінфіну, представника Директорату інклюзивної та позашкільної освіти, завідувача сектору забезпечення корекційно-

розвиткової роботи відділу наукового та навчально-методичного забезпечення змісту корекційної та інклюзивної освіти ДНУ “Інститут модернізації змісту освіти”, генерального директора Директорату захисту прав дітей (Мінсоцполітики), генерального директора Директорату захисту прав осіб з інвалідністю (Мінсоцполітики).

На сьогодні надзвичайно важливим є виважений підхід до впровадження інклюзивного навчання, оскільки кожна прогалина чи невірне рішення може призводити до гальмування цих процесів та негативних наслідків. Саме тому завданнями, які стояли перед експертною групою, було провести аналіз політики фінансування інклюзивної освіти в Україні та порядку використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами з метою виявлення існуючої проблематики, опрацювання варіантів вирішення цих проблем, можливих ризиків та на підставі опрацювань надати практичні рекомендації органам влади. Також з метою уникнення неоднозначного розуміння механізму існуючої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, завданням було описати та видати дорожню карту з відображеним рухом та його описом для кращого розуміння стейкхолдерами, зокрема і щодо того питання, що ж отримує в кінцевому результаті дитина з особливими освітніми потребами.

Це дослідження було проведено завдяки підтримці Міжнародного фонду «Відродження» та під патронатом Урядової уповноваженої з прав осіб з інвалідністю Панасюк Раїси Василівни.

2. Опис чинного законодавства та існуючої системи фінансування інклюзивної освіти в Україні.

Норми законодавства щодо створення умов для освіти осіб з особливими освітніми потребами містяться як в загальних так і в спеціальних нормативно-правових актах України.

Відповідно до частини 1 статті 19 Закону України «Про освіту»¹ органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів.

Частина 1 статті 20 Закону України „Про освіту” передбачає, що заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків, така група або клас утворюється в обов’язковому порядку. Відповідно до частини 4 статті 14 Закону України “Про загальну середню освіту”² гранична наповнюваність класів у закладах загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами визначається положеннями про такі заклади освіти.

У частині 2 статті 20 Закону України «Про освіту» зазначено, що заклади освіти зі спеціальними та інклюзивними групами і класами створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей.

Крім того, органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади, відповідно до абзацу другого частини 3 статті 21 Закону України “Про загальну середню освіту” забезпечують безкоштовним харчуванням дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних та інклюзивних класах.

Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872³ (далі - Порядок № 872), визначає вимоги до організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, їх соціалізації та інтеграції в суспільство, залучення батьків до участі у навчально-виховному процесі.

Вимоги до рівня освіченості дітей з особливими освітніми потребами на рівні початкової загальної освіти визначаються Державним стандартом початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від

¹Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145 «Про освіту».

² Закону України від 13 травня 1999 р. № 651 «Про загальну середню освіту».

³Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».

21 серпня 2013 р. № 607⁴. Зазначений Державний стандарт визначає оптимальний зміст та обсяг навчального навантаження для дітей з особливими освітніми потребами у поєднанні з відповідною корекційно-розвитковою роботою.

З метою кращої соціалізації та інтеграції осіб з особливими освітніми потребами в освітній процес до штатних розписів закладів загальної середньої освіти вводяться посади асистентів вчителів, максимальна нормативна чисельність яких визначена Типовими штатними нормативами закладів загальної середньої освіти, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 06 грудня 2010 р. № 1205⁵. Оскільки посада асистента вчителя є педагогічною посадою, оплата праці за цією посадою, як правило, здійснюється за рахунок освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам.

Бюджетний процес в нашій державі регулюється Бюджетним кодексом України⁶. Складанню проекту Державного бюджету України передують проведення підготовчих заходів, забезпечення відповідними даними органів влади, що триває близько чотирьох місяців (із січня до кінця квітня року, що передують плановому). Розроблений проект закону про Державний бюджет Міністерство фінансів подає до Кабінету Міністрів. Кабінет Міністрів України приймає постанову щодо схвалення проекту закону про Державний бюджет України. Схвалений проект Кабінет Міністрів України подає Верховній Раді України не пізніше 15 вересня року, що передують плановому. Другою стадією бюджетного процесу згідно зі ст. 19 Бюджетного кодексу України є розгляд та прийняття закону про Державний бюджет, рішень про місцеві бюджети. При цьому розгляд та затвердження Державного бюджету України відбуваються у Верховній Раді України за спеціальною процедурою, визначеною Регламентом Верховної Ради України. Закон про Державний бюджет повинен бути прийнятий Верховною Радою України до 1 грудня року, що передують плановому.

Субвенція на підтримку осіб з ООП закладається у Державному бюджеті України на відповідний рік. Оскільки, проект Закону України про Державний бюджет формується Мінфіном ще влітку, то, щоб закласти в бюджеті розподіл субвенції по регіонам, Міністерство освіти і науки України збирає з департаментів освіти оперативну інформацію щодо кількості дітей з ООП. Свої пропозиції МОН подає Мінфіну.

У 2017 році в Законі України “Про Державний бюджету України на 2017 рік” запроваджено механізм фінансування інклюзивної освіти, а саме нова субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у сумі 209458,3 тис. грн.

⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 р. № 607 “Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами”.

⁵ Наказ Міністерства освіти і науки України від 06 грудня 2010 р. № 1205 “Про затвердження Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти”.

⁶ Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456.

На виконання частини 2 статті 97 Бюджетного кодексу України 14 лютого 2017 року Кабінетом Міністрів України прийнята постанова № 88 “Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами”⁷ (далі Порядок № 88), яка визначає механізм надання субвенції, тобто механізм руху коштів з державного бюджету до особи з особливими освітніми потребами.

На 2018 рік зазначена субвенція була передбачена у Державному бюджеті України у сумі 504458,3 тис. грн (додатки 3 та 7) загальною сумою, без чіткого розподілу субвенції за обласними бюджетами. І лише постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 88⁸ зазначену субвенцію розподілено у сумі 404458,3 тис. грн між обласними бюджетами, з яких 304458,3 тис. грн направлено на підтримку осіб з особливими освітніми потребами (видатки споживання) та 100000 тис. грн на оснащення кабінетів інклюзивно-ресурсних центрів (видатки розвитку).

Головним розпорядником субвенції є МОН, розпорядниками субвенції за місцевими бюджетами є структурні підрозділи з питань освіти і науки місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які визначаються рішенням відповідної місцевої ради про такий бюджет згідно із законодавством.

Пунктом 3 Порядку № 88 передбачено, що субвенція спрямовується на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних та інклюзивних класах *закладів загальної середньої освіти* (крім шкіл-інтернатів, спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів), санаторних шкіл (шкіл-інтернатів) та навчально-реабілітаційних центрів), а саме дітям сліпим та із зниженим зором, глухим та із зниженим слухом, з важкими порушеннями мовлення, із затримкою психічного розвитку, з порушеннями опорно-рухового апарату, з порушенням інтелектуального розвитку, із складними порушеннями розвитку (у тому числі з розладами аутичного спектру).

Рух коштів субвенції з Державного бюджету до місцевих бюджетів відбувається наступним чином. МОН делегує Державному казначейству України повноваження щодо перерахунку коштів на обласні бюджети, відповідно до річного розпису Державного бюджету. Казначейство перераховує щомісяця до 10 числа субвенцію на рахунки обласних бюджетів та бюджету м. Києва, відкриті в органах Казначейства, згідно з розписом державного бюджету.

Обласні та Київська міська держадміністрації здійснюють розподіл субвенції між бюджетами районів, міст обласного значення та об'єднаних територіальних громад

⁷ Постанова Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. № 88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами».

⁸ Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 88 “Деякі питання використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у 2018 році”.

пропорційно кількості дітей з особливими освітніми потребами, відповідно до аналітичних даних, поданих Департаментами освіти ОДА. Розподіл субвенції між бюджетами районів, міст обласного значення та об'єднаних територіальних громад затверджується відповідним рішенням обласної ради.

На підставі витягу про зміни до помісячного розпису асигнувань обласного бюджету та звернення головних розпорядників коштів субвенції на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, визначеними в пункті 2 Порядку № 88, бюджети районів, міст обласного значення та об'єднаних територіальних громад вносять відповідні зміни до своїх бюджетів, які також приймаються відповідним рішенням місцевої ради.

Лише після отримання витягу з розпису місцевого бюджету головні розпорядники коштів субвенції розподіляють річні планові асигнування між закладами загальної середньої освіти (у випадку, якщо бухгалтерський облік здійснюється ЗЗСО самостійно) або між централізованими бухгалтеріями, які обслуговують ЗЗСО (у випадку якщо бухгалтерський облік здійснюється централізовано) пропорційно кількості дітей з особливими освітніми потребами. На підставі отриманих кошторисних призначень та реєстру змін до мережі, поданого головним розпорядником коштів субвенції місцевого бюджету, ЗЗСО або централізовані бухгалтерії відкривають відповідні реєстраційні рахунки в органах Казначейства.

Органи Казначейства перераховують щомісяця до 25 числа на підставі платіжних документів, підготовлених обласними та Київською міською держадміністраціями, кошти на рахунки районних бюджетів, бюджетів міст обласного значення та об'єднаних територіальних громад, відкриті в органах Казначейства.

Витрачання коштів субвенції можливе лише після складання бюджетними установами та затвердження в установленому законодавством порядку їх кошторисів.

Цільове використання коштів субвенції визначається пунктом 4 Порядку № 88 (зі змінами) де передбачено, що за рахунок субвенції здійснюється оплата наступних видатків:

- проведення (надання) додаткових корекційно-розвиткових занять (послуг) (примірний перелік яких викладений у додатку 1 до Порядку № 88), що визначені індивідуальною програмою розвитку для учнів інклюзивних класів та робочим навчальним планом (індивідуальним навчальним планом учня) для учнів спеціальних класів;

- придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, які дають змогу дитині опанувати навчальну програму. На придбання зазначених засобів використовується не більш як 35 відсотків загального обсягу видатків на кожну дитину відповідного закладу загальної середньої освіти, яка потребує державної підтримки.

- у 2018 році субвенція в обсязі 100000 тис. грн спрямовується на оснащення кабінетів інклюзивно-ресурсних центрів для надання психолого-педагогічної допомоги дітям з

особливими освітніми потребами (придбання методичного, навчального та програмного забезпечення, предметів, матеріалів і обладнання, у тому числі довгострокового користування).

Оскільки, субвенція на підтримку осіб з особливими освітніми потребами фінансується з державного бюджету за рахунок видатків споживання (поточні видатки), враховуючи цільове спрямування субвенції, визначене п. 4 Порядку № 88, та відповідно до Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 12 березня 2012 р. № 333⁹, придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку здійснюється за КЕКВ 2210 „Предмети, матеріали, обладнання та інвентар”. При цьому, вартість за одиницю спеціального засобу корекції психофізичного розвитку не повинна перевищувати 6000 грн. без урахування ПДВ (7200 грн. з ПДВ). Зазначена норма передбачена наказом МФУ № 1202 від 12.10.2010 р. “Про затвердження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі”.

Закупівля спеціальних засобів здійснюється на підставі договорів, укладених між замовником та постачальником в установленому законом порядку. У разі необхідності можлива попередня оплата товарів, що закупаються за рахунок субвенції, на строк не більше одного місяця за товари вартістю не більше як 100 тис. грн. При цьому зазначена умова має бути передбачена у договорах про закупівлю товарів за бюджетні кошти та належним чином оформленого рішення головного розпорядника бюджетних коштів у відповідності до постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 р. № 117¹⁰.

Оплата видатків на проведення (надання) додаткових корекційно-розвиткових занять (послуг) може здійснюватися за КЕКВ 2111 „Заробітна плата”, 2120 „Нарахування на оплату праці” у випадку, якщо такі заняття проводяться штатними працівниками закладу чи сумісниками або за КЕКВ 2240 „Оплата послуг (крім комунальних)” у випадку, якщо заняття проводяться за цивільно-правовими договорами.

При цьому оплата праці фахівців за проведення (надання) корекційно-розвиткових занять (послуг) здійснюється за ставками погодинної оплати праці працівників усіх галузей економіки за проведення навчальних занять у розмірах, передбачених для доцента або кандидата наук, які проводять навчальні заняття з учнями шкіл, установленими в додатку 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298¹¹ (3,4 % окладу (ставки) працівника I тарифного розряду - 59,91 грн у 2018 році).

⁹ Наказ Міністерства фінансів України від 12 березня 2012 р. № 333 “Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету”.

¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 р. № 117 “Про здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закупаються за бюджетні кошти”.

¹¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери».

Оплата за проведені (надані) корекційно-розвиткові заняття (послуги) здійснюється щомісяця на підставі актів приймання проведених (наданих) корекційно-розвиткових занять (послуг).

У 2018 році у Державному бюджеті вперше передбачена субвенція у сумі 100,0 млн. грн на оснащення кабінетів інклюзивно-ресурсних центрів, положення про які затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 545¹². Інклюзивно-ресурсний центр є установою, що покликана забезпечити права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, у тому числі у професійно-технічних навчальних закладах, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічної допомоги та забезпечення системного кваліфікованого супроводження.

З 1 вересня 2017 року припинено набір учнів із затримкою психічного розвитку до підготовчих та перших класів спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) та повинно бути забезпечено умови для навчання цих дітей у спеціальних або інклюзивних класах в закладах загальної середньої освіти. Відповідну постанову було затверджено 26 жовтня 2016 року¹³, на засіданні Кабінету Міністрів України.

У рамках цієї постанови передбачається, що вже до 2022 року всі українські діти, які навчаються в спеціальних школах (школах-інтернатах) для дітей із затримкою психічного розвитку, поступово перейдуть на навчання до закладів загальної середньої освіти.

Це допоможе забезпечити рівний доступ до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами, сприятиме їхньому успішному навчанню, розвитку та соціалізації.

¹²Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр».

¹³Постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 753 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 585».

3. Аналіз політик фінансування інклюзивної освіти в Україні та порядку використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами.

Значною підтримкою для якісного процесу впровадження інклюзивної освіти в Україні стало те, що було розроблено та затверджено механізм нового інструменту фінансування освіти, а саме субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами.

Передумовою до впровадження даного інструменту була співпраця по Шведсько-українському проекту “Підтримка децентралізації в Україні”, який фінансувався Шведським агентством міжнародного розвитку SIDA та співпрацює з Міністерством освіти і науки у сфері реформування механізмів фінансування освіти, зокрема підготовки аналізу і пропозицій зміни формули розподілу освітньої субвенції для місцевих бюджетів.

24 листопада 2016 року відбулася зустріч працівників департаменту економіки та фінансів та департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки, Інституту освітньої аналітики та консультантів проекту “Підтримка децентралізації в Україні” з представниками Благодійного фонду Порошенка, що працюють в реалізації пілотного проекту у Запорізькому регіоні у сфері інклюзивного навчання. Фонд брав активну участь у підготовці бюджету освітньої галузі на 2017 рік, особливо субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами. За результатами спільної роботи Міністерству освіти та науки України було надано рекомендації “Про використання бюджетних коштів на інклюзивну освіту”¹⁴ та “Коментар до проекту Порядку використання коштів субвенції підтримки особам з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах”¹⁵.

Вперше в державному бюджет у 2017 році було передбачено дві субвенції на місцеві бюджети у секторі освіти:

- освітня субвенція на загальну суму близько 52 млрд. грн.
- субвенція на інклюзивну освіту загальним обсягом 209 458,3 тис. грн.

За даними Міністерства освіти і науки України кількість дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в класах з інклюзивною формою навчання та спеціальних класах станом на вересень 2016 року налічувалось 9 304 дитини. За даними Міністерства освіти і науки кількість дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в класах з інклюзивною формою навчання та спеціальних класах станом на вересень 2017 року налічується 12 550.

¹⁴ Рекомендації “Про використання бюджетних коштів на інклюзивну освіту”, Ян Герчинський, Institute of Education Research, Warsaw, Poland, 30.11.2016 р.

¹⁵ “Коментар до проекту Порядку використання коштів субвенції підтримки особам з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах” Ян Герчинський, Institute of Education Research, Warsaw, Poland, 07.01.2017 р.

Актуальність проведеного нами дослідження полягає у виявленні існуючої проблематики, яка створює перепони в процесі впровадження інклюзивної форми навчання. Слід зазначити, що неухильно зростає кількість дітей, які вже зараз потребують створення відповідних умов для забезпечення їх права на освіту та соціалізацію.

Відповідно до проведеної роботи та аналізу політик фінансування інклюзивної освіти в Україні та порядку використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами було виявлено та обговорено існуючу проблематику, опрацьовано можливі шляхи вирішення та ризику, а саме:

Проблема 1. Невідповідність та існуючі прогалини в нормативно-правових документах.

Надзвичайно широке питання, яке потребує постійної роботи в даному напрямку.

Слід зауважити, що на сьогодні до законодавчих актів внесено багато змін, що стосуються термінології, визначень та нововведень, що в ряді випадків не співпадає із вмістом чинних нормативно-правових актів. Наприклад, визначення психолого-медико-педагогічної консультації (ПМПК), замість якої з вересня 2018 року будуть створені інклюзивно-ресурсні центри, відповідно, потребують змін ряд нормативно-правових актів де вказані ПМПК, наприклад, в п. 4 Порядку № 872 визначено, що керівник загальноосвітнього навчального закладу на підставі заяви батьків або законних представників дитини з особливими освітніми потребами, висновку психолого-медико-педагогічної консультації та за підтримки відповідного органу управління освітою організовує клас з інклюзивним навчанням. Тобто, як підстава для організації інклюзивного навчання вказаний висновок ПМПК. Такого типу невідповідність призводить до нерозуміння яким чином в перехідний період впроваджувати інклюзивну форму навчання, до розгубленості батьків, які не знають що з цією ситуацією робити, а чіткого роз'яснення від уповноважених осіб часто отримати неможливо.

Щодо існуючої проблематики в сфері нормативно-правового регулювання, то існують суперечності, а саме: відповідно до наказу Міністерства освіти і науки № 90 від 01 лютого 2018 р.¹⁶ яким було внесено зміни до Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти та передбачено введення ставки асистента вчителя на клас, а також введення до штатних нормативів закладів загальної середньої освіти посади вчителя-дефектолога, однак існує чинна на сьогодні постанова Кабінету Міністрів України № 710 від 11 жовтня 2016 р.¹⁷, де в Додатку до цієї постанови в «Заходах щодо ефективного та раціонального використання державних коштів, передбачених для утримання органів державної влади та інших державних органів, утворених органами державної влади підприємств, установ та організацій, які використовують

¹⁶Наказ Міністерства освіти і науки № 90 від 01 лютого 2018 р. «Про внесення змін до Наказу МОН від 06.12.2010 року №1205».

¹⁷Постанова Кабінету Міністрів України № 710 від 11 жовтня 2016 р. «Про ефективне використання державних коштів».

кошти державного бюджету» в п. 10 передбачено недопущення подання Кабінетові Міністрів України пропозицій та прийняття власних рішень щодо збільшення чисельності працівників підпорядкованих органів та установ. Дана правова колізія потребує внесення відповідних правок та змін для недопущення порушення норм чинного законодавства.

Наразі прийнятий наказ Міністерства освіти і науки від 23 квітня 2018 р. № 414 «Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти». Даний наказ розроблено на виконання пункту 4 Порядку № 88 та пункту 3 Порядку № 872. Цим наказом мають керуватися заклади загальної середньої освіти при закупівлі спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, які дають змогу дитині з ООП опанувати навчальну програму за кошти субвенції.

На даний час існує певна неузгодженість між Порядком № 872 та Порядком № 88, що полягає у визначенні фахівців, яких можна залучати до проведення корекційно-розвиткових занять. Пунктом 11 Порядку № 872 визначається, що корекційно-розвиткові заняття проводяться вчителями-дефектологами (корекційними педагогами) та практичними психологами, а додатком №1 до Порядку № 88 визначено Примірний перелік додаткових корекційно-розвиткових занять (послуг) для дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних та інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти, що значно ширший, та не обмежується лише наявністю у фахівців освіти корекційного педагога чи практичного психолога, тобто, це можуть бути заняття з ритміки, розвитку мовлення, лікувальної фізкультури, соціально-побутового орієнтування, корекції розвитку, орієнтування у просторі, розвитку слухового, зорового, тактильного сприймання мовлення та формування вимови, корекції зору, корекції та розвитку психофізичних функцій, використання елементів: кінезіотерапії, анімалотерапії (іпо-, каніс-, феліно-, орніто-), арт-терапії (ізо-, драмо-, казко-, музико-, кіно-, піско-, ігро-, мульт-, фото-, кольоро-, пластилінової, танцювальної терапії, психогімнастики), працетерапії, ерготерапії, ароматерапії, Монтессорі-терапії тощо, логоритміка та інші. Більшість навчальних закладів керуються при залученні фахівців Порядком № 872, в результаті значно обмежуючи при цьому можливість отримання дитиною з ООП необхідної корекційно-розвиткової допомоги від широкого кола фахівців.

Під час проведення дослідження було з'ясовано, що асистентами вчителів та фахівцями складається перелік обладнання чи дидактичного матеріалу для закупівлі для дітей з ООП за кошти субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, але в кінцевому результаті цей перелік значно обмежують, звужується можливість вибору того, що потрібно для дитини. Причиною цього є те, що п. 4 Порядку № 88 визначено, що за рахунок субвенції можливе придбання *спеціальних засобів корекції* психофізичного розвитку, які дають змогу дитині опанувати навчальну

програму. Казначейство дозволяє проплату лише у тому випадку, якщо у договорі та в накладній на придбання товару буде зазначено, що це спеціальний засіб. Внаслідок того вибір значно звужується та в деяких випадках необхідні засоби придбати неможливо. У процесі проведення фокус груп з'ясована інформація, що для того щоб встигнути використати кошти субвенції, купували матеріали, які не підходили окремо взятим дітям з ООП, але в документації на які була позначка, що це є спеціальний засіб. Вирішенням цієї ситуації стане внесення змін до Порядку №88, а саме замінити слово “спеціальних” засобів корекції психофізичного розвитку, які дають змогу дитині опанувати навчальну програму на слово “необхідних” засобів корекції психофізичного розвитку, які дають змогу дитині опанувати навчальну програму.

Існують і прогалини в чинному законодавстві, які стосуються фінансування інклюзивної освіти, а також взагалі можливості дітей з інвалідністю з комплексними порушеннями навчатися на інклюзивній формі навчання. Так, п. 14 Порядку № 872 зазначено, що освітні та соціальні потреби дітей із складними порушеннями розвитку під час їх перебування в закладі загальної середньої освіти задовольняються соціальними працівниками, батьками або особами, уповноваженими ними. Даний супровід здійснюється на волонтерських засадах безкоштовно. У разі, коли у батьків немає можливості здійснювати такий супровід, або найняти для цього людину за власний кошт, це позбавляє дитину можливості навчатися на інклюзивній формі навчання. Асистент вчителя не має в своїх посадових обов'язках вказівок до індивідуального супроводу дитини з особливими освітніми потребами, а також допомоги дитині, яка того потребує в різних режимних моментах, таких як відвідування туалетної кімнати, їдальні, співпраця на перервах з ровесниками тощо. Дана прогалина має бути врегульована через прийняття відповідних нормативно-правових актів, що стосуватимуться асистента дитини або тьютора, а також внесення відповідних змін до нормативно-правових актів, що пов'язані з порядком організації інклюзивного навчання та фінансування відповідного супроводу.

Успішність навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти залежить від їх попередньої підготовки та навчання в закладах дошкільної освіти. Чим раніше дитині буде надаватись додаткова якісна корекційно-розвиваюча допомога, та можливість знаходитись в соціумі разом із своїми ровесниками, тим кращі результати. Тому, відсутність цільового фінансування на інклюзивну освіту в закладах дошкільної освіти стоїть досить гостро і наразі це є прогалиною, яка тягне за собою додаткові витрати у майбутньому. Якщо дитина вчасно отримає допомогу ще до приходу у школу, вона зможе бути успішною без організації інклюзивної форми навчання, що буде економією державних коштів вже при навчанні в закладі загальної середньої освіти.

Необхідна розробка механізмів фінансування інклюзивного навчання у професійній та вищій освіті. Підтримка та надання можливості людям з особливими освітніми потребами навчатись на рівні з іншими, в майбутньому призводить до зниження ступеня інвалідації

населення та надасть можливість таким людям бути повноцінними членами суспільства, що вигідно у фінансовому плані для держави, оскільки, це будуть повноцінні платники податків.

Пропозиції: Для уникнення вказаних невідповідностей необхідно внести зміни до чинних нормативно правових актів (рекомендовані зміни в додатку 1).

Ризиком тут є велика кількість чинних нормативно-правових актів, що стосуються інклюзивної форми навчання, в яких містяться неоднозначні та суперечливі норми, що можуть помилково використовуватись та на які можуть посилатись, що потребує відповідного врегулювання, але такі невідповідності можуть вчасно не бути виявлені.

Задля усунення існуючих прогалин, необхідно створення або ж налагодження роботи міжвідомчих робочих груп для відповідної розробки та впровадження необхідних інструментів фінансування та підтримки інклюзивної форми навчання на всіх її рівнях.

Якщо ми говоримо про робочі групи, то ризиками тут є висока ймовірність довготривалої роботи та існуюча слабка міжвідомча співпраця, що також своїм наслідком має затягування процесу прийняття відповідних змін та нововведень.

Проблема 2. Затримка коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами на початок бюджетного року.

У 2018 році надзвичайною проблемою стала затримка коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, в зв'язку з чим діти з ООП з січня 2018 року знаходяться без надання (проведення) додаткових корекційно-розвиткових занять (послуг) та спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, які дають змогу дитині опанувати навчальну програму. При аналізі цієї проблематики за результатами наради, що була проведена під патронатом Урядової уповноваженої з прав осіб з інвалідністю, з питань аналізу політик фінансування інклюзивної освіти в Україні та порядку використання адресної державної освітньої субвенції для дітей з особливими освітніми потребами, представником Міністерства фінансів України було проінформовано, що дана затримка була результатом несвоечасного подання необхідних даних під час бюджетного процесу та затвердження Бюджету, що потягло за собою такі наслідки. Разом з тим, є ще один вагомий чинник, через який може бути невчасне отримання коштів навчальними закладами, а саме: розподіл субвенції на райони, міста і ОТГ пропорційно кількості дітей з особливими освітніми потребами в межах області затверджується рішенням депутатів обласної ради. Ця додаткова ланка, яка віддаляє кошти субвенції від її отримувачів, є ще одним із чинників можливих затримок коштів. Адже, засідання депутатів обласної ради можуть не проводитись з різних причин, а це тягне за собою і затримку розподілу коштів субвенції між місцевими бюджетами.

Пропозиції:

Вирішенням своєчасності подання інформації від Міністерства освіти і науки до Міністерства фінансів є налагоджена співпраця та діяльність інклюзивних ресурсних центрів, які повинні вести електронні реєстри та володіти даними про дітей з ООП віком від 2 до 18 років. Ризиком тут є можливість неефективного, неточного ведення реєстру, відсутність оновлень, дублювання інформації.

Що ж до проблем затримки пов'язаної з невчасним розподілом через рішення депутатів обласної ради, оптимальним варіантом вирішення є внесення змін до Бюджетного кодексу України та розподіл субвенції в Законі України “Про Державний бюджет України” безпосередньо на відповідні міста, райони, ОТГ (за прикладом освітньої та медичної субвенцій).

Затвердити постановою Кабінету Міністрів України формулу розподілу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами з метою формування проекту Державного бюджету на 2019 та наступні роки з урахуванням даної формули.

Проблема 3. Невідповідність періоду навчального та бюджетного року, що призводить до відсутності вільних коштів субвенції для дітей з особливими освітніми потребами, які не були враховані на початок наступного навчального року або коли такі діти приходять на навчання посеред навчального року чи переходять з однієї школи в іншу.

Розподіл субвенції між бюджетами районів, міст обласного значення та об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) здійснюють обласні та Київська міська держадміністрації пропорційно до кількості дітей з ООП, зазначених у п. 3 Порядку № 88.

Обсяги міжбюджетних трансфертів окремо для кожного з відповідних місцевих бюджетів за бюджетною програмою 2211220 «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» на 2017 рік затверджено в додатку 7 до Закону України від 21 грудня 2016 р. № 1801 «Про Державний бюджет України на 2017 рік» у загальній сумі 209 458,3 тис. грн. З урахуванням перерозподілу обсягу зазначеної субвенції відповідно до розпорядження КМУ від 04.07.17 р. № 441-р вона була розрахована на 9 304 осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних та інклюзивних класах, з розрахунку 22 512,70 грн на одну дитину. Зауважимо, що сума 22,5 тис. грн на одну дитину є розрахунковою. Бюджетний період не збігається з навчальним роком у школі, і кошти субвенції, затверджені в бюджеті 2017 року, виділено на надання державної підтримки як дітям, які навчалися в січні – травні 2017 року, так і тим, які

навчалися в інклюзивних і спеціальних класах з 1 вересня 2017 року у новому 2017-2018 навчальному році.

Для забезпечення надання державної підтримки дітям з особливими освітніми потребами, які прийшли навчатися в інклюзивні та спеціальні класи з 1 вересня 2017 року, обласні та Київська міська держадміністрації повинні були здійснити перерозподіл залишків субвенції між бюджетами районів, міст обласного значення та ОТГ пропорційно до кількості всіх дітей з ООП, які навчаються в інклюзивних і спеціальних класах.

Пропозиції:

Свої пропозиції з даного питання було опубліковано джерело: "Баланс-Бюджет" № 50, який вийшов з друку 11.12.17р.¹⁸

Враховуючи досвід 2017 року, вважаємо, що обласним та Київській міській держадміністраціям доцільно здійснювати перерозподіл субвенції між бюджетами районів, міст обласного значення та ОТГ двічі на рік:

- на початку року – половину обсягу субвенції пропорційно до кількості осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в II семестрі навчального року;
- в серпні – другу половину обсягу субвенції, з урахуванням залишків, пропорційно до кількості осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних і спеціальних класах з 1 вересня поточного року.

Але навіть ці зміни з відповідним перерозподілом не можуть повністю вирішити проблему дітей, які були не враховані як такі, що потребують інклюзивної форми навчання, дітей з ООП, які можуть переходити на інклюзивне навчання посеред навчального року, тому найкращим варіантом вирішення даної проблематики може стати створення резерву субвенції.

Про резервування йшлося і в рекомендаціях "Про використання бюджетних коштів на інклюзивну освіту"¹⁹, а саме, що з метою вірного планування субвенції на інклюзивну освіту для учнів з особливими освітніми потребами, для кожного регіону потрібно затвердити більшу суму з урахуванням резерву коштів, наприклад 5-10 % від розрахункової суми.

Ще одним варіантом вирішення даного питання є збереження залишків субвенції на рахунках відповідних бюджетів з можливістю використовувати в наступному бюджетному періоді з урахуванням цільового призначення субвенції.

Проблема 4. Існуюче обмеження строків навчання в закладах загальної середньої освіти для дітей з порушенням розумового розвитку.

Якщо дитина навчається за спеціальною програмою для дітей з порушенням розумового розвитку в закладі загальної середньої освіти (спеціальні класи), навчання її завершується після

¹⁸ Стаття Субвенція на інклюзивну освіту: порядок та умови використання. Адреса доступу: <https://balance.ua/news/archive/subvenciya-na-inkluzivnoe-obrazovanie-poryadok-i-usloviya-ispolzovaniya>.

¹⁹ Рекомендації "Про використання бюджетних коштів на інклюзивну освіту", Ян Герчинський, Institute of Education Research, Warsaw, Poland, 30.11.2016 р.

закінчення 9 класу (в деяких випадках 10). Таким випускникам видається документ встановленого зразка для закладу загальної середньої освіти, учнями якого вони були. У додатку до свідоцтва про базову загальну середню освіту вказуються лише ті предмети, які вивчав учень у процесі навчання. Після цього дитина має право на вступ до професійно-технічного навчального закладу з урахуванням рекомендацій лікарів.

Строки навчання у закладах загальної середньої освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку визначаються постановою Кабінету Міністрів України № 585²⁰.

Вважаємо недопустимим наявність такого обмеження, оскільки воно носить дискримінаційний характер.

Пропозиції:

Пропонуємо опрацювати питання із скасування дискримінаційних норм, що обмежують строки навчання у закладах загальної середньої для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема п. 1 та п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України “Про встановлення строку навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей з особливими освітніми потребами” від 23 квітня 2003 р. N 585 та п.2 ст. 12 Закону України “Про загальну середню освіту”.

Проблема. 5. Відсутність оплати «асистенту дитини».

Про дану прогалину в законодавстві, що стосується інклюзивної форми навчання вже згадувалося вище.

Те, що п. 14 Порядку № 872 зазначено, що освітні та соціальні потреби дітей із складними порушеннями розвитку під час їх перебування в закладі загальної середньої освіти задовольняються соціальними працівниками, батьками або особами, уповноваженими ними, не вирішить проблему інтеграції та включення в процес навчання дітей із складними порушеннями в розвитку, та які без такого супроводу просто позбавлені права на освіту.

Діти в більшості випадків потребують, насамперед, асистента дитини, досить часто можна почути визначення назви посади асистента дитини закордонного походження - «тьютор». Елементарні речі, такі як відвідування туалетної кімнати, прийом їжі у їдальні, перерви, на яких супроводжуючий має допомогти дитині навчитися навичок гри, спілкування та співпраці з однолітками, інші режимні моменти - все це не входить в посадові обов'язки існуючого на сьогодні асистента вчителя. На сьогодні супровід дитини з особливими освітніми потребами виконують батьки чи найняті особи за кошти батьків. Батьки дітей з особливими освітніми потребами повинні мати право на працю, відпочинок, мати час по створенню відповідних умов життя як для себе так і для своїх дітей, але коли функцію супроводу виконують батьки на

²⁰Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 585 “Про встановлення строку навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку”.

безоплатній основі, такий стан не дає можливості таким сім'ям нормально жити. Під час проведення фокус-груп, асистенти вчителів озвучували, що в їх посадові обов'язки не входять режимні моменти і що вони не соціальні працівники, а педагоги, які повинні допомагати вчителю саме в навчальному процесі в класі з інклюзивною формою навчання.

Пропозиції:

Для вирішення цієї проблеми пропонується узгодити роботу відомств Міністерства освіти і науки, Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я та Міністерства фінансів. Необхідно створення працюючої міжвідомчої робочої групи з даного питання для розробки відповідної нормативно-правової бази та узгодження усіх спірних моментів, розробки посадових обов'язків та прав, розробку практичних навчальних курсів з використанням міжнародного досвіду для підготовки таких фахівців, визначити, як буде здійснюватися оплата праці, визначитись щодо внесення даної професії в класифікатор професій.

Можна розглядати варіант вирішення даного питання через створення механізму фінансування індивідуального супроводу Міністерством соціальної політики, за прикладом Порядку №88 для створення аналогічної державної програми підтримки для осіб з ООП з комплексними порушеннями у розвитку. Потрібно розробити всі аспекти вирішення даного питання починаючи питанням штатної одиниці та механізму фінансування даної одиниці, де джерелом фінансування вже розглядається не тільки Міністерство освіти і науки, закінчуючи питанням необхідної освіти, підготовки та підвищення кваліфікації даних фахівців, на яких правових засадах працюватиме даний фахівець. Якщо ми говоримо про доступність інклюзивного навчання для дітей з комплексними порушеннями в розвитку, введення посади асистента дитини є вкрай важливим. Заробітна плата асистента дитини який (яка) супроводжує дитину з важкими інтелектуальними порушеннями повинна бути вищою ніж у інших асистентів дітей, що не мають такого ступеню порушення у розвитку. Питання визначення потреби в індивідуальному супроводі, та всіх питань, що з цим пов'язані (підбір фахівця, яка саме допомога потрібна дитині, тощо) повинно вирішуватись мультидисциплінарною командою супроводу дитини з обов'язковим залученням батьків, або осіб що їх замінюють.

Ризиками в даному випадку є додаткове навантаження на державний бюджет при існуючому його дефіциті. Також, оскільки питання дуже гостре та потребує вирішення для дітей «вже сьогодні», ризиком в даному випадку є довготривалість процесу роботи робочої групи для напрацювання рішень з даного питання, що може тривати не один рік.

Ще одним варіантом вирішення питання введення посади асистента дитини є відповідна розробка нормативно-правової документації та створення міжвідомчої робочої групи, з розробкою всіх вищевказаних питань, однак з розробкою механізму фінансування через місцеві бюджети, через Департаменти соціальної політики. Враховуючи процеси децентралізації в нашій країні такі місцеві програми фінансування могли б досить вдало функціонувати, однак

механізм має бути розроблений на державному рівні з наданням на місця відповідних роз'яснень від Міністерства освіти і науки та Міністерства соціальної політики. Ризиками в даному випадку можуть бути відсутність коштів в місцевих бюджетах, людський фактор з ігноруванням створення таких програм фінансування, а також додаткове фінансове навантаження пов'язане з необхідністю підготовки асистента дитини до безпосереднього виконання своїх обов'язків. Слід враховувати і фінансові можливості окремо взятих громад, де одна матиме широкі можливості для запровадження таких програм, а інша окремо взята громада - обмежені.

Також, одним із варіантів вирішення цього питання є забезпечення індивідуального супроводу через громадські організації. Надання послуг в даному випадку відбуватиметься через соціальне замовлення. Профільні громадські організації, які створюються в багатьох випадках є найбільш мотивованими людьми, а саме батьківською спільнотою, та часто є тим ресурсом, який можна використати для попереднього надання кваліфікованого навчання та підготовки супроводжуваних, оскільки в більшості випадків у склад таких організацій входять фахівці-практики, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами.

Ризиками в даному випадку є недостатнє розуміння громадським сектором порядку надання соціальних послуг, та складний механізм розрахунку, як наслідок, фахові громадські організації можуть відмовитись брати на себе дані соціальні замовлення, через страх мати справу з "державними коштами". Також, якщо в деяких регіонах України є дійсно хороші професійні громадські організації, то в інших регіонах, а особливо в сільській місцевості таких організацій може і не бути, через що це питання для них залишається невирішеним.

Проблема 6. Проблемні аспекти роботи асистента вчителя та оплата праці.

Проблемними аспектами роботи асистента вчителя є, насамперед, пошук фахівців на цю посаду, а також розробка та впровадження системи якісної підготовки асистентів вчителів, вирішення пов'язаних із цим питань мотивації, престижу професії тощо.

Існує думка, що ситуацію може поліпшити зміна назви посади, наприклад, на «інклюзивного педагога» чи «спеціального педагога». Проводячи фокус-групи та спілкуючись з асистентами вчителів, ними було озвучено, що важливим моментом для них є не назва посади, а рівень оплати праці, доступне для них навчання, можливість перепідготовки за сучасними методикам із подальшою атестацією та преміюванням, що надасть мотивацію до кращої роботи та підвищить престижність посади, а в подальшому призведе до більш якісної допомоги дітям з особливими освітніми потребами. Порядок атестації асистента вчителя відсутній і, відповідно, не прописаний в Типовому положенні № 930²¹.

²¹ Типове положення про атестацію педагогічних працівників, затверджене наказом МОН від 06.10.2010 р. № 930.

Щодо функціональних обов'язків асистента вчителя департамент загальної середньої та дошкільної освіти МОН України листом N 2.5-281²² проінформовано, що основною функцією такого педагогічного працівника є співпраця з вчителем класу, що допомагає приділити увагу кожному учню під час освітнього процесу. Дійсно, асистент вчителя є помічником вчителя і допомагає готуватися до уроків та їх проводити, окрім того його увага має бути спрямована на дітей з особливими освітніми потребами. На думку більшості опитаних учасників фокус-груп, асистент вчителя не може одночасно допомагати дитині з особливими освітніми потребами та приділяти увагу кожному учню в класі. Співпраця асистента вчителя, вчителя, супроводжуючого та інших задіяних фахівців дуже важлива, але ця командна робота в першу чергу повинна бути націлена на дітей з особливими освітніми потребами, особливо саме робота асистента вчителя. На сьогодні посадові обов'язки асистента вчителя дуже відрізняються від того, що на практиці роблять асистенти вчителів. У більшості шкіл відсутня команда робота. Крім того, індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами, у більшості випадків, містить формальний підхід.

Посадові оклади асистентів вчителів встановлюються згідно з схемами тарифних розрядів посад керівних, наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, професіоналів, фахівців та інших працівників бюджетних установ, закладів та організацій, затверджених у додатку 2 до Постанови КМУ від 30 серпня 2002 р. № 1298. Таким чином, асистенту вчителя, який працює в інклюзивному класі може бути встановлений 10-12 тарифний розряд, в той час, як вчителям всіх спеціальностей може бути встановлений 10-14 тарифний розряд, що суттєво впливає на рівень заробітної плати.

Пропозиції:

1. Внести зміни в додаток 2 до постанови Кабінету Міністрів України № 1298²³ та визначити, що асистенту вчителя-реабілітолога, асистенту вчителя закладу загальної середньої освіти з інклюзивним та інтегрованим навчанням, асистенту вихователя дошкільного навчального закладу в інклюзивній групі може бути встановлений 10-14 тарифний розряд, як і вчителям та вихователям.

2. Внести зміни до Типового положення про атестацію педагогічних працівників, ввівши порядок атестації асистентів вчителів та асистентів вихователів, встановлення їм категорій, оскільки, проведення атестації сприятиме підвищенню посадових окладів асистентів.

3. Надати роз'яснення до кваліфікаційних вимог до асистента вчителя, доведених до відома листом Міністерством освіти і науки України від 25.09.2012 р. №1/9-675, конкретизувавши, що включає в себе посадові обов'язки асистента вчителя.

²²Лист МОН України, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти лист від 05.02.2018 р. N 2.5-281.

²³ Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298 "Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери".

4. У сфері вищої освіти розробити практичний курс для навчання педагогічних працівників (у т.ч. асистентів вчителя та асистентів вихователя) по роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, який включатиме відеомодуль з прикладами роботи фахівців.

Проблема 7. “Типовий” перелік буде значним бар’єром на шляху ефективного надання послуг для дітей з особливими освітніми потребами.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 23 квітня 2018 р. № 414 було затверджено “Типовий перелік спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти”²⁴.

Даний перелік на сьогодні є “Типовим”, а не “Примірним”, що в подальшому буде значним бар’єром на шляху ефективного надання послуг для дітей з ООП. Це зумовлено тим, що Типовий перелік визначає вичерпну можливість закупівлі вказаного у ньому, і це не дозволить здійснювати закупівлю новітніх розробок чи дидактичних матеріалів, які будуть з’являтися, але які не передбачені в “Типовому” переліку. “Примірний” перелік слугував би хорошим орієнтиром, але ним не встановлювались би такі обмеження. Затверджений “Типовий” перелік може бути значним бар’єром в можливості розвитку та ефективності підтримки дітей на інклюзивній формі навчання.

Придбати за кошти субвенції необхідні засоби корекції психофізичного розвитку, які дають змогу дитині опанувати навчальну програму, який не буде врахований у “Типовому” переліку буде неможливо, враховуючи модернізацію та швидкий вплив сучасних технологій, такі засоби будуть з’являтися досить часто. Тому вбачаємо, що перелік потрібний, але він має бути “Примірним”.

Пропозиції:

Є декілька варіантів вирішення даного питання:

1. Шляхом внесення змін до ч. 8 п. 1 ст. 37 Закон України “Про загальну середню освіту”, де дану частину викласти в редакції: “затверджує примірні переліки обов’язкового навчального та іншого обладнання (в тому числі корекційного), навчально-методичних та навчально-наочних посібників, підручників, художньої та іншої літератури”.

Ризиками тут є довготривала процедура змін до чинного законодавства. Також, оскільки зараз в процесі опрацювання знаходиться проект Закону України “Про повну загальну середню освіту”, необхідно внести пропозиції до ч. 8 п. 2 ст. 53, який викласти в редакції: “затверджує примірні переліки обов’язкового навчального та іншого обладнання закладів освіти, навчально-

²⁴ Наказ МОН України від 23 квітня 2018 р. №414 «Про затвердження Типового переліку корекційних засобів навчання для дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах».

методичних та навчально-наочних посібників, підручників, що необхідні у тому числі для осіб з особливими потребами”.

2. Набагато швидшим по своїй процедурі, є можливість розробити додаток до Порядку 88 “Примірний перелік спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти”. Такий додаток на нашу думку буде більш зручний для уникнення неоднозначного розуміння навчальними закладами, що можливо купувати за дані кошти та не буде обмежувати можливість вибору, для того щоб послуги для дітей з особливими освітніми потребами були якісними, ефективними та максимально враховуючи індивідуальні потреби та можливості кожної дитини.

Проблема 8. Проблема існує щодо тривалості індивідуальних корекційно-розвиткових занять для учнів з особливими освітніми потребами що визначена у Порядку № 872.

Тривалість індивідуального корекційно-розвиткового заняття згідно Порядку № 872 становить - 20-25 хвилин. Така тривалість була встановлена відповідно до п. 11.4 Наказу МОЗ України від 20.02.2013 р. № 144²⁵. Під час проведення фокус-груп фахівцями озвучувалась, що за 20 хвилин неможливо провести якісне та ефективне заняття. За цей період фахівець може лише налагодити роботу з дитиною, емоційний контакт, тому доцільно буде коли заняття як і групове так і індивідуальне буде тривати не менш як 35-40 хвилин.

Проблемою є те, що фахівці дотримуються рекомендованого Порядком № 872 часу в 20-25 хвилин, отримуючи при цьому оплату за академічну годину, але по факту не враховуються індивідуальні можливості учня та як озвучували фахівці під час дослідження на фокус групах, тривалість такого заняття 20-25 хвилин не співпадає з тривалістю уроку в регулярному класі, внаслідок чого дитина втрачає структуру навчального процесу.

Під час проведення таких занять, фахівці, які керуються нормами тривалості часу 20-25 хвилин визначених Порядком № 872 не враховують те, що сама структура заняття передбачає тривалість, яка не має бути не менше ніж 35-40 хвилин, а 20-25 хвилин - це саме інтенсивна робота з дитиною, під час якої, згідно з розробленими Міністерством охорони здоров'я України стандартами, дитина може ефективно сприймати інформацію.

Пропозиції:

Міністерству освіти та науки необхідно надати роз'яснення щодо тривалості та структури проведення корекційно-розвиткового заняття, яке не повинно бути меншим від тривалості заняття в регулярному класі, де навчається дитина з особливими освітніми потребами.

²⁵ Наказ МОЗ України від 20 лютого 2013 р. № 144 “Про затвердження Державних санітарних норм та правил “Гігієнічні вимоги до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та навчально-реабілітаційних центрів”.

Ризиком збільшення часу заняття до 40 хв є те, що це може призводити до втоми дітей.

Однак, структуроване заняття, можливість під час заняття мати невелику перерву з мотиваційними для дитини матеріалами, сенсорного розвантаження, зміна видів діяльності, наприклад, з письмової роботи на роботу з візуальним дидактичним матеріалом, розвиток усного мовлення на роботу з відеоматеріалом, та інші підходи з допомогою сучасних підходів та методів, дозволяють попередити втому та продовжувати заняття, яке потребує більше часу ніж 25 хвилин та допоможе дитині з особливими освітніми потребами отримати якісні освітні послуги.

Проблема 9. Важливим моментом є транспортне підвезення дітей з ООП до фахівців.

Для дітей з порушенням опорно-рухового апарату працює служба з перевезень, але це у великих містах, і, навіть, не у всіх великих містах створені такі служби, а для дітей з тяжкими порушеннями розумового розвитку не має такої послуги, хоча вони її вкрай потребують. Особливо, коли ці діти ще не адаптовані та мають сенсорні порушення, вкрай важко реагують на шум, тисняву, запахи, що може призвести до самоагресії чи іншої проблемної поведінки дитини з особливими освітніми потребами та важкої інтеграції таких дітей в навчальний процес, через що вирішення питання підвезення таких дітей також є дуже актуальним.

П. 4. ст. 13 Закону України “Про освіту” передбачено, що особи, які здобувають повну загальну середню освіту, проживають у сільській місцевості і потребують підвезення до закладу освіти і в зворотному напрямку, забезпечуються таким підвезенням за кошти місцевих бюджетів, у тому числі із забезпеченням доступності відповідного транспорту для осіб з порушенням зору, слуху, опорно-рухового апарату та інших маломобільних груп населення.

П. 5 ст. 13 Закону України “Про освіту” передбачено, що органи місцевого самоврядування різних адміністративно-територіальних одиниць мають право прийняти з урахуванням потреб і пропозицій територіальних громад спільне рішення про організацію здобуття початкової, базової та профільної середньої освіти в закладі освіти (його філії) та забезпечення підвезення здобувачів освіти до нього і у зворотному напрямку.

Однак, не враховано можливість доведення дітей до інклюзивно-ресурсних центрів чи відповідних центрів, де можуть проводитись корекційно-розвиткові заняття із дітьми з особливими освітніми потребами та у зворотному напрямку, особливо, коли питання стосується сільської місцевості.

Хоча в законодавстві частково передбачені питання підвезення дітей з особливими освітніми потребами, на практиці це питання залишається невирішеним.

Пропозиції:

Необхідно опрацювати варіанти вирішення питання підвезення дітей з особливими освітніми потребами до закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів чи відповідних центрів,

де можуть проводитись корекційно-розвиткові заняття із дітьми з особливими освітніми потребами та у зворотному напрямку, оскільки для певної категорії дітей з особливими освітніми потребами відсутність такої послуги позбавить можливості навчатись на інклюзивній формі навчання.

Одним із варіантів вирішення даного питання є розвиток послуг служб перевезень. Надання послуг в даному випадку відбуватиметься через соціальне замовлення.

Проблема 10. Доцільність використання терміну “однаковими нозологіями” при закупівлі спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку для спільного користування.

У п.4 Порядку № 88 зазначено, що за наявності у закладі декількох дітей з особливими освітніми потребами з однаковими нозологіями у разі потреби можлива закупівля спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку для спільного користування.

Враховуючи те, що діти з особливими освітніми потребами можуть мати однакову нозологію але при цьому мати різний ступінь розвитку, такі учні потребують різних засобів корекції психофізичного розвитку, які дають змогу дитині опанувати навчальну програму.

Пропозиції:

Доцільно внести зміни до п. 4 Порядку № 88 замінивши визначення «однаковими нозологіями» на «однаковим ступенем розвитку». Це надасть можливість ефективно використовувати кошти для якісної допомоги дітям з особливими освітніми потребами.

Проблема 11. Для певної категорії дітей з особливими освітніми потребами організація інклюзивної форми навчання неможлива без наявності в навчальних закладах “ресурсних кімнат” та розуміння за чий рахунок можливе створення такої кімнати.

Ресурсна кімната – є моделлю для інклюзивної освіти дітей з аутизмом та іншими порушеннями розвитку в середовищі закладу загальної середньої освіти. Якщо ми будемо говорити про заклади загальної середньої освіти, то створення такої ресурсної кімнати (допоміжної навчальної кімнати) допоможе ефективно адаптувати дітей з особливими освітніми потребами до навчання у регулярних класах школи і надасть можливість навчання разом з усіма дітьми. Кімната повинна бути достатнього розміру для можливості організації в ній відповідних функціональних зон, де в залежності від індивідуальних потреб дитина може або відпочити, або ж продовжити таке заняття індивідуально чи в маленькій групі, для того щоб через деякий час стан дитини міг покращитись і вона змогла повернутись до регулярного класу.

Заклади загальної середньої освіти, де навчаються діти з особливими освітніми потребами, навіть маючи додаткові кімнати, в більшості випадків використовують їх як кладовки, сворюють кабінети для заступників та інші додаткові кімнати. У законодавстві немає визначення поняття ресурсної кімнати чи тим більше вимоги про її створення. Не зрозуміло,

хто в разі створення здійснює керівництво роботою ресурсної кімнати та хто нести відповідальність за упорядкування, зберігання й використання навчально-наочних посібників, необхідних засобів корекції психофізичного розвитку та інших матеріальних цінностей, ці питання піднімалися і під час проведення фокус-груп.

Пропозиції:

1. Для того, щоб навчальні заклади створювали такі кімнати необхідне чітко визначення у правовому полі. Оскільки зараз в процесі опрацювання знаходиться проект Закону України “Про загальну середню освіту”, вважаємо за доцільне внести до нього відповідне визначення ресурсної кімнати.

2. Визначення поняття ресурсної кімнати може бути шляхом внесення відповідних змін до Порядку № 872 .

3. Міністерству освіти і науки необхідно розробити Положення про ресурсну кімнату або відповідний розділ в Положенні про заклад загальної середньої освіти, примірний перелік обладнання, оснащення та організації простору такої кімнати. Чітко визначити, за який кошт буде здійснюватися ремонт та облаштування, яким чином та за ким з педагогічних працівників має бути закріплена ресурсна кімната, доплата за закріпленний кабінет.

Проблема 12. В зв'язку з економією коштів по певних регіонах виявлено, що в одному класі навчається до 3-х дітей з ООП з комплексними порушеннями в розвитку.

У даному випадку має місце невірне трактування п.8 Порядку № 872, де вказано:

Для забезпечення ефективності навчально-виховного процесу у класі з інклюзивним навчанням кількість учнів з особливими освітніми потребами становить:

одна - три дитини із числа дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку, зниженим зором чи слухом, легкими інтелектуальними порушеннями тощо;

не більш як двоє дітей із числа дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення, у тому числі з дислексією, розладами спектра аутизму, іншими складними порушеннями розвитку (порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними порушеннями чи затримкою психічного розвитку) або тих, що пересуваються на візках.

По факту в багатьох регіонах задля економії коштів, навіть коли є можливість дітей розподілити по паралельних класах, все ж направляють в один клас.

Для ефективної освіти, таким дітям потрібно організувати навчання в паралельних класах. У разі, якщо не буде дотримано такої пропозиції, дітям з особливими освітніми потребами та вчителю класу буде важко проводити урок та асистенту вчителю одночасно

допомагати декільком дітям з особливими освітніми потребами, особливо коли йде мова про дітей з важкими порушеннями у розвитку, у кінцевому результаті буде призводити до неефективного навчання не тільки дітей з ООП, а всіх дітей в класі.

Пропозиції:

Внести зміни до ч.3, п.8 Порядку № 872 - де наступне визначення: “не більш як двоє дітей із числа дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення, у тому числі з дислексією, розладами спектра аутизму, іншими складними порушеннями розвитку (порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними порушеннями чи затримкою психічного розвитку) або тих, що пересуваються на візках.” викласти в наступній редакції -

“одна - дві дитини із числа дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення у тому числі з дислексією та іншими порушеннями розвитку або тих, що пересуваються на візках;

не більше однієї дитини з тяжкими комбінованими порушеннями, у тому числі з розладами спектра аутизму, іншими складними порушеннями розвитку (порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними порушеннями чи затримкою психічного розвитку) ”.

Проблема 13. Відсутність напрацьованого механізму передачі спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти при переході дітей з однієї школи в іншу.

При закупівлі спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку важливо, щоб діти для яких купуються дані засоби мали можливість використовувати їх для якісного засвоєння навчального матеріалу.

Коли родина переїжджає до іншого місця проживання, чи з інших обставин, коли дитина з особливими освітніми потребами переходить з одного навчального закладу в інший, спеціальні засоби корекції психофізичного розвитку, які купувалися для даної дитини залишаються в навчальному закладі на обліку якого вони перебувають.

Коли певні засоби корекції психофізичного розвитку купувалися саме під індивідуальні потреби конкретної дитини з особливими освітніми потребами та яке не призначене для спільного використання за наявності у закладі декількох дітей з особливими освітніми потребами, важливим є напрацювання механізму передачі таких засобів з одного навчального закладу до іншого.

Це допоможе дитині з особливими освітніми потребами швидше адаптуватися до змін, засвоювати навчальний матеріал на належному рівні, а також допоможе економити державні кошти, оскільки не потрібно буде купувати такий же матеріал до іншого навчального закладу.

Пропозиції:

Напрацювати механізм та надати відповідне роз'яснення щодо можливості передачі спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, які купувалися під індивідуальні потреби дитини з особливими освітніми потребами та які не призначені для спільного використання за наявності у закладі декількох дітей з особливими освітніми потребами, з одного навчального закладу до іншого.

Проблема 14. Неможливість придбання за кошти субвенції навчальних підручників для дітей з особливими освітніми потребами та основних засобів.

На сьогодні для проведення навчання потрібно модифіковані та адаптовані підручники, сама роздруківка не завжди буде виправдана, так як неможливо буде спланувати кількість дітей з особливими освітніми потребами та яким чином та скільки примірників модифікованої та адаптованої літератури буде потрібно.

Крім того, є потреба у придбанні спеціальних засобів корекції, вартість яких за одиницю коштує понад 6000 грн. (без урахування ПДВ).

Пропозиції:

1. Розглянути можливість передбачати у Державному бюджеті України обсяги субвенції на видатки розвитку, а не лише на видатки споживання, які можна було б спрямувати на придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку
2. Створити онлайн бібліотеку для забезпечення дітей з особливими освітніми потребами необхідними електронними підручниками.

Проблема 15. Доплата за роботу в інклюзивних класах (групах) у закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти.

Постановою Кабінету Міністрів України N 1096²⁶ встановлено розміри доплати за окремі види педагогічної діяльності. У п.5 Додатку до цієї постанови визначено, що за роботу в інклюзивних класах (групах) у закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти доплата встановлюється **у граничному розмірі 20 відсотків**. Зазначена доплата встановлюється педагогічним працівникам та помічникам вихователів тільки за години роботи у цих класах (групах).

Оскільки, у постанові № 1096 не встановлений чіткий відсоток, а зазначено граничний розмір надбавки, здебільшого, керівництво навчальних закладів встановлюють педагогічним працівникам 5 відсотків надбавки задля економії коштів. Надбавка на педагогічну діяльність в інклюзивних класах (групах) повинна бути чітко визначеною в розмірі 20 відсотків, так як

²⁶ Постанова Кабінету Міністрів України “Про встановлення розміру доплати за окремі види педагогічної діяльності” від 25 серпня 2004 р. N 1096 {із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 72 (72-2018-п) від 14.02.2018 }.

визначено постановою № 1096 в чітко встановлених відсотках доплати за інші окремі види педагогічної діяльності, що не дасть можливості зловживань на місцях та погіршенню оплати за педагогічну працю вчителів.

Пропозиції:

1. Абзац 1 пункту 5 додатку до постанови Кабінету Міністрів України N 1096 викласти в наступній редакції - “за роботу в інклюзивних класах (групах) у закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти - у розмірі 20 відсотків.”

Проблема 16. Відсутність дієвих місцевих програм підтримки інклюзивного навчання.

Наразі практично всім навчальним закладам в Україні надзвичайно бракує знань для того, щоб діти успішно навчалися на інклюзивній формі навчання. У всіх фокус-групах найбільш гостро піднімалися саме питання відсутності фахівців та про можливість навчання. При чому ставилось питання про те, що навчання на курсах підвищення кваліфікації в переважній більшості не є практичним. Всі проблеми та неуспішні випадки впровадження інклюзивної форми навчання пов'язані саме з відсутністю відповідних знань, а це впливає на усі важливі процеси, починаючи від моменту знайомства дитини і інтеграції її в групу однолітків, закінчуючи спеціальними методиками розвитку та корекційної роботи, які індивідуально застосовуються для роботи з дитиною з особливими освітніми потребами.

Пропозиції:

Варіантом вирішення є створення ефективних місцевих програм підтримки інклюзивного навчання за рахунок місцевих коштів. У різних містах нашої країни є успішні приклади інклюзивного навчання дітей з ООП, тому надзвичайно важливо залучати до створення та проведення таких навчальних програм людей з таким успішним практичним досвідом. Ризиком тут є випадкове залучення некомпетентних осіб, що потягне за собою подання невірної, викривленої інформації, відсутність волі на місцях до створення таких програм. Для того, щоб такі програми почали свою дію, необхідна розробка Міністерством освіти і науки методичних роз'яснень (чи положень) із вказаних навчальних програм та з визначенням способу їх фінансування, адже для напрацювання по даному напрямку потрібна створена можливість до залучення фахівців-практиків, можливості оплати за проїзд, проживання та роботу таких фахівців, видання певного інформаційного матеріалу, брошур, із можливістю охоплення як міст так і віддалених сіл та районів. Для контролю за проведеною роботою та використанням коштів необхідно в роз'ясненні включити даний розділ, який, зокрема, визначатиме порядок звітування, вимірювання кількісних та якісних показників по результатах таких програмах, а

також порядок проведення інформування виконавцями про проведену роботу з обов'язковим залученням цільової аудиторії, у першу чергу батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Проблема 17. На сьогодні кошти субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки дітям з особливими освітніми потребами надаються лише комунальним закладам загальної середньої освіти.

Важливим фактором для розвитку освіти як загалом, так і окремо інклюзивного навчання, є впровадження принципу «гроші ходять за дитиною». Законом «Про освіту» передбачено, що з 2019 року в Україні запрацює механізм «гроші ходять за дитиною». Тобто, якщо батьки вирішують, що їх дитина буде навчатися в приватному закладі, держава спрямує ці кошти саме туди.

У законах, програмах і стратегіях розвитку освіти, прийнятих на різних рівнях, завжди підкреслюється, що потрібно розвивати і підтримувати школи різного типу власності. Однак державної підтримки приватні школи не отримують та всі витрати на навчання учнів лягають на плечі батьків. Впровадження принципу “гроші ходять за дитиною” стимулюватиме заклади освіти до розвитку та забезпечення надання дітям якісної освіти.

На сьогодні проблемою є те, що кошти субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки дітям з особливими освітніми потребами надаються лише комунальним закладам загальної середньої освіти, що по факту обмежує право на отримання такої підтримки дітям з особливими освітніми потребами, які навчаються на інклюзивній формі навчання у закладах загальної середньої освіти інших форм власності.

Пропозиції:

Напрацювати механізм передачі коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки дітям з особливими освітніми потребами в заклади загальної середньої освіти різних типів і форм власності.

4. Висновки та рекомендації органам влади.

Наша держава перебуває на початку процесу системного впровадження інклюзивної освіти. Незважаючи на те, що інклюзивна освіта практикувалася і раніше, були прийняті відповідні нормативно-правові акти та багато організацій працювало в цьому напрямі, інклюзивна форма навчання мала стихійний та одиничний характер. На теперішній час ситуація почала змінюватися, завдяки роботі Центральних органів виконавчої влади в співпраці з командою Благодійного фонду Порошенка. Значним досягненнями є те, що в Державному бюджеті України з 2017 року передбачено окрему субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, введено ставку асистента вчителя на клас, внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».

Прийняття цих документів, а також подальше внесення відповідних змін до нормативно-правових актів, усунення існуючих суперечностей та прогалин в законодавстві є важливою запорукою подальшого успішного впровадження інклюзивної освіти в Україні.

На жаль, залишається надзвичайно багато невирішених питань, зокрема, одне із найважливіших - це питання фінансування інклюзивної освіти на всіх рівнях. Адже, без відповідної фінансової підтримки інклюзивна освіта не буде мати системного продовження та розвитку.

Після проведеного дослідження, спілкування та обговорення актуальних питань впровадження інклюзивної освіти, стало зрозумілим, що наразі не існує єдиного підходу до розуміння порядку використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, що призводить до нецільового та неефективного використання державних коштів в регіонах та неотримання належної ефективної підтримки дітьми, що знаходяться на інклюзивній формі навчання. Невелика кількість учасників фокус-груп зрозуміла зв'язок між індивідуальною програмою розвитку і отриманою субвенцією, на підтримку осіб з особливими освітніми потребами.

Також у школах розрізнене та неоднозначне розуміння та підходи до складання документації, що стосується інклюзивного навчання, зокрема щодо складання такого надзвичайно важливого документу як індивідуальна програма розвитку.

Зокрема, надзвичайною проблемою на сьогодні є ігнорування батьків дітей з особливими освітніми потребами, як необхідної та повноцінної ланки в команді професіоналів для ефективності навчального процесу, фактично не відбувається залучення їх до складання індивідуальної програми розвитку та складання плану використання субвенції, складання індивідуальної програми розвитку містить формальний характер. Під час проведення фокус-груп було з'ясовано, що 95% опитаних батьків не володіють інформацією про субвенцію з

державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами. Знають, що щось там купували, про те, що це адресна субвенція ніхто не повідомляв, обладнання не погоджувалось, кому давали індивідуальну програму розвитку, просто просили, що підписали без пояснень. Працівники освітньої сфери більше 80% стверджували, що батькам не потрібно знати про суми субвенції, на що її використовують та в 70% було ствердження, що батьки не компетентні. 80% директорів знали відсоткове співвідношення та на що використовуються кошти субвенції. Тільки 20% вчителів та асистенти вчителів знають відсоткове співвідношення.

Для того щоб долати існуючі бар'єри, які існують на теперішній час на шляху якісного впровадження інклюзивної освіти необхідно:

1. МОН, інші центральні органи виконавчої влади - усунути неузгодженості, суперечності та прогалини в чинних нормативно-правових актах, зокрема щодо тих, які досліджені та підняті в даному аналітичному документі (пропозиції див. в додатку № 1).

2. МОН спільно з Мінфіном опрацювати питання щодо субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами:

- внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо внесення змін до Бюджетного кодексу України стосовно субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми для того, щоб інклюзивна освіта мала відповідну державну підтримку та заклади освіти отримували щорічно цільове фінансування на її впровадження та реалізацію;

- передбачити резервування субвенції та збереження залишків субвенції на рахунках відповідних бюджетів з можливістю використовувати в наступному бюджетному періоді з урахуванням цільового призначення субвенції;

- розглянути можливість розподілу субвенції в Державному бюджеті України безпосередньо на відповідні міста, райони, ОТГ (за прикладом освітньої та медичної субвенцій);

- розробити пропозиції щодо формули розподілу субвенції з метою формування проекту Державного бюджету на 2019 та наступні роки з урахуванням даної формули, яка має бути затверджена постановою Кабінету Міністрів України;

- розглянути доцільність здійснення перерозподілу субвенції між бюджетами районів, міст обласного значення та ОТГ двічі на рік:

• на початку року – половину обсягу субвенції пропорційно до кількості осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в II семестрі навчального року;

- в серпні – другу половину обсягу субвенції, з урахуванням залишків, пропорційно до кількості осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних і спеціальних класах з 1 вересня поточного року;

- розглянути можливість передбачати у Державному бюджеті України обсяги субвенції на видатки розвитку, а не лише на видатки споживання, які можна було б спрямувати на придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку;

- розглянути можливість щодо вилучення обмеження 35% на придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, вказавши, що корекційно-розвиткові заняття повинні бути виконані в повному обсязі, а невикористана частина може спрямовуватись на закупівлю засобів;

- напрацювати механізм передачі коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки дітям з особливими освітніми потребами в заклади загальної середньої освіти різних типів і форм власності.

3. МОН опрацювати питання щодо дискримінаційних норм, що обмежують строки навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема п. 1 та п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України “Про встановлення строку навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей з особливими освітніми потребами” від 23 квітня 2003 р. N 585 та п.2 ст. 12 Закону України “Про загальну середню освіту”.

4. Міністерству освіти та науки необхідно надати роз’яснення щодо тривалості та структури проведення корекційно-розвиткового заняття, яке не повинно бути меншим від тривалості заняття в регулярному класі, де навчається дитина з особливими освітніми потребами.

5. МОН створити та організувати роботу міжвідомчої робочої групи з Міністерством соціальної політики, Міністерством охорони здоров’я та Міністерством фінансів для вирішення питання індивідуального супроводу дітей з ООП. Необхідно створення працюючої міжвідомчої робочої групи з даного питання для напрацювання, розробки та затвердження відповідної нормативно-правової бази та узгодження всіх спірних моментів (розробка посадових обов’язків та прав таких працівників, розробка практичних навчальних курсів з використанням міжнародного досвіду для підготовки таких фахівців, визначення та напрацювання механізмів як буде здійснюватися оплата праці та визначитись щодо внесення даної професії до класифікатору професій).

Варто звернути увагу на різні варіанти вирішення даного питання:

- створення механізму фінансування індивідуального супроводу Міністерством соціальної політики, за прикладом окремої субвенції - розробки аналогічної державної програми підтримки для осіб з особливими освітніми потребами з комплексними порушеннями у розвитку. Потрібно розробити всі аспекти вирішення даного питання, починаючи питанням штатної одиниці та механізму фінансування даної одиниці, де джерелом фінансування вже розглядається не тільки Міністерство освіти і науки, закінчуючи питанням необхідної освіти, підготовки та підвищення кваліфікації даних фахівців, на яких правових засадах працюватиме даний фахівець. Якщо ми говоримо про доступність інклюзивного навчання для дітей з комплексними порушеннями в розвитку, введення посади асистента дитини є вкрай важливим. Заробітна плата асистента дитини, який (яка) супроводжує дитину з важкими інтелектуальними порушеннями, повинна бути вищою ніж у інших асистентів дітей, що не мають такого ступеню порушення у розвитку. Питання визначення потреби в індивідуальному супроводі, та всіх питань, що з цим пов'язані (підбір фахівця, яка саме допомога потрібна дитині тощо), повинно вирішуватись мультидисциплінарною командою супроводу дитини з обов'язковим залученням батьків або осіб, що їх замінюють.

- розробка механізму фінансування через місцеві бюджети, через Департаменти соціальної політики. Враховуючи процеси децентралізації в нашій країні, такі місцеві програми фінансування могли б досить вдало функціонувати, однак механізм має бути розроблений на державному рівні з наданням на місця відповідних роз'яснень від Міністерства освіти і науки та Міністерства соціальної політики.

- забезпечення індивідуального супроводу через громадські організації. Надання послуг в даному випадку відбуватиметься через соціальне замовлення. Профільні громадські організації, які створюються в багатьох випадках є найбільш мотивованими людьми, а саме батьківською спільнотою, та часто є тим ресурсом, який можна використати для попереднього надання кваліфікованого навчання та підготовки супроводжуваних, оскільки в більшості випадків у склад таких організацій входять фахівці-практики, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами.

6. Необхідно опрацювати варіанти вирішення питання підвезення дітей з особливими освітніми потребами до закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів чи відповідних центрів, де можуть проводитись корекційно-розвиткові заняття із дітьми з особливими освітніми потребами та у зворотному напрямку, оскільки для певної категорії дітей з особливими освітніми потребами відсутність такої послуги позбавить можливості навчатись на інклюзивній формі навчання.

Одним із варіантів вирішення даного питання є розвиток послуг служби перевезень. Надання послуг в даному випадку відбуватиметься через соціальне замовлення.

7. МОН, Мінсоцполітики, МОЗ, Мінрегіонбуд, Мінфін створити міжвідомчу координаційну робочу групу з питань інклюзивної освіти, яка буде оперативно реагувати на виклики та проблематику, яка існує щодо інклюзивної освіти, а також завданням якої є розробити та в подальшому працювати над впровадженням Національної стратегії впровадження інклюзивної освіти в Україні, що має економічне обґрунтування та прогноз.

8. МОН розробити Положення про ресурсну кімнату (або окремий розділ в Положенні про заклад загальної середньої освіти), примірний перелік обладнання, оснащення та організації простору такої кімнати. Визначити джерела фінансування для облаштування та ремонту такої кімнати, передбачити доплату педагогічним працівників за завідування ресурсною кімнатою. Ініціювати зміни до проекту Закону України “Про загальну середню освіту” щодо визначення ресурсної кімнати.

9. МОН переглянути нормативно-правові засади щодо асистентів вчителя і асистентів вихователя:

- внести зміни в додаток 2 до постанови КМУ № 1298²⁷ та визначити, що асистенту вчителя-реабілітолога, асистенту вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним та інтегрованим навчанням, асистенту вихователя дошкільного навчального закладу в інклюзивній групі може бути встановлений 10-14 тарифний розряд, як і вчителям та вихователям;

- внести зміни до Типового положення про атестацію педагогічних працівників, ввівши порядок атестації асистентів вчителів та асистентів вихователів, встановлення їм категорій, оскільки, проведення атестації сприятиме підвищенню посадових окладів асистентів.;

- надати роз'яснення до кваліфікаційних вимог до асистента вчителя, доведених до відома листом МОН України від 25 вересня 2012 р. №1/9-675, конкретизувавши, що включає в себе посадові обов'язки асистента вчителя;

- у сфері вищої освіти розробити практичний курс для навчання педагогічних працівників (у т.ч. асистентів вчителя та асистентів вихователя) роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, який включатиме відеомодуль з прикладами роботи фахівців.

10. Напрацювати механізм та надати відповідне роз'яснення щодо можливості передачі спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, які купувалися під індивідуальні

²⁷ Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298 “Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери”.

потреби дитини з особливими освітніми потребами та які не призначені для спільного використання за наявності у закладі декількох дітей з особливими освітніми потребами, з одного навчального закладу до іншого.

11. МОН розробити рекомендації щодо місцевих програм підтримки інклюзивного навчання (за рахунок місцевих коштів). В різних містах нашої країни є успішні приклади інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, тому надзвичайно важливо залучати до створення та проведення таких навчальних програм людей з таким успішним практичним досвідом. Щоб такі програми почали свою дію необхідно розробка МОН методичних роз'яснень (чи положення) з вказаних навчальних програм та з визначенням способу їх фінансування, адже для напрацювання по даному напрямку потрібна створена можливість до залучення фахівців-практиків, можливості оплати за проїзд, проживання та роботу таких фахівців, видання певного інформаційного матеріалу, брошур, і з можливістю охоплення як міст так і віддалених сел та районів. Для контролю за проведеною роботою та використанням коштів необхідно в роз'яснення включити даний розділ, який зокрема визначатиме порядок звітування, вимірювання кількісних та якісних показників по результатах таких програмах, а також порядок проведення інформування виконавцями про проведеною роботу з обов'язковим залученням цільової аудиторії, в першу чергу батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові експерти:

1. Олеся Самойленко, консультант Апарату Прем'єр-міністра України (надання консультацій та експертизи на громадських засадах).
2. Олена Макарук, головний спеціаліст відділу праці та нормативно-інформаційного забезпечення Департаменту економіки та фінансування МОН (надання консультацій та експертизи на громадських засадах).
3. Оксана Яценко, директор департаменту освіти Вінницької міської ради (надання консультацій та експертизи на громадських засадах).
4. Наталія Мазур, заступник директора департаменту освіти Вінницької міської ради (надання консультацій та експертизи на громадських засадах).
5. Ірина Когут, аналітик Центру CEDOS.
6. Олена Чорнобривенко, заступник голови правління ГО «Гармонія».
7. Леонід Зінківський, економіст, заступник голови правління БО «БФ Центр «Розвиток», фахівець з проведення фокус груп, асистент дитини на інклюзивній формі навчання в закладі загальної середньої освіти.

Пропозиції для усунення невідповідностей у нормативно-правових актах	
чинна редакція:	запропоновані зміни:
<p>пункт 10 додатку постанови КМУ від 11 жовтня 2016 р. № 710 “Про ефективне використання державних коштів” в додатку до Постанови “Заходи щодо ефективного та раціонального використання державних коштів, передбачених для утримання органів державної влади та інших державних органів, утворених органами державної влади підприємств, установ та організацій, які використовують кошти державного бюджету”</p>	
<p>Недопущення подання Кабінетові Міністрів України пропозицій та прийняття власних рішень щодо збільшення чисельності працівників підпорядкованих органів та установ (крім перерозподілу штатної чисельності в межах одного типу закладів та головного розпорядника бюджетних коштів, не допускаючи збільшення загальної чисельності, а також крім збільшення штатної чисельності працівників навчальних закладів, переміщених з тимчасово окупованої території України та району проведення антитерористичної операції; працівників навчальних закладів та наукових установ за рахунок працівників навчальних закладів та наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території України та району проведення антитерористичної операції; працівників місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги у зв’язку з утворенням бюро правової допомоги; працівників науково-дослідних установ судових експертиз Мін’юсту; працівників штатної команди національних збірних команд України з видів спорту інвалідів, Національного</p>	<p>Недопущення подання Кабінетові Міністрів України пропозицій та прийняття власних рішень щодо збільшення чисельності працівників підпорядкованих органів та установ (крім перерозподілу штатної чисельності в межах одного типу закладів та головного розпорядника бюджетних коштів, не допускаючи збільшення загальної чисельності, а також крім збільшення штатної чисельності працівників навчальних закладів, переміщених з тимчасово окупованої території України та району проведення антитерористичної операції; <u>навчальних закладів з інклюзивною формою навчання,</u> працівників навчальних закладів та наукових установ за рахунок працівників навчальних закладів та наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території України та району проведення антитерористичної операції; працівників місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги у зв’язку з утворенням бюро правової допомоги; працівників науково-дослідних установ судових експертиз Мін’юсту; працівників штатної команди національних</p>

<p>комітету спорту інвалідів, Українського центру з фізичної культури і спорту інвалідів “Інваспорт”, підприємства “Західний реабілітаційно-спортивний центр” Національного комітету спорту інвалідів, підприємства об’єднання громадян “Всеукраїнський реабілітаційно-відновлювальний спортивний центр Національного комітету спорту інвалідів України; працівників Міжнародного дитячого центру “Артек”; для новостворених відділень в існуючих бюджетних установах, які надаватимуть санаторно-курортні та реабілітаційні послуги інвалідам, ветеранам війни, у тому числі учасникам антитерористичної операції, працівників всіх закладів охорони здоров’я системи екстреної медичної допомоги за рахунок перерозподілу та в межах штатної чисельності працівників закладів охорони здоров’я відповідної адміністративно-територіальної одиниці, не допускаючи збільшення загальної чисельності, працівників державних центрів олімпійської підготовки з легкої атлетики та із зимових видів спорту).</p>	<p>збірних команд України з видів спорту інвалідів, Національного комітету спорту інвалідів, Українського центру з фізичної культури і спорту інвалідів “Інваспорт”, підприємства “Західний реабілітаційно-спортивний центр” Національного комітету спорту інвалідів, підприємства об’єднання громадян “Всеукраїнський реабілітаційно-відновлювальний спортивний центр Національного комітету спорту інвалідів України; працівників Міжнародного дитячого центру “Артек”; для новостворених відділень в існуючих бюджетних установах, які надаватимуть санаторно-курортні та реабілітаційні послуги інвалідам, ветеранам війни, у тому числі учасникам антитерористичної операції, працівників всіх закладів охорони здоров’я системи екстреної медичної допомоги за рахунок перерозподілу та в межах штатної чисельності працівників закладів охорони здоров’я відповідної адміністративно-територіальної одиниці, не допускаючи збільшення загальної чисельності, працівників державних центрів олімпійської підготовки з легкої атлетики та із зимових видів спорту).</p>
<p>Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», абзац 4 пункту 11 Порядку</p>	
<p>Корекційно-розвиткові заняття проводяться вчителями-дефектологами (корекційними</p>	<p>Корекційно-розвиткові заняття проводяться відповідно до Постанови Кабінету Міністрів</p>

<p>педагогами) та практичними психологами.</p>	<p>України від 14 лютого 2017 р. № 88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» Додатку №1.</p>
<p>абзац 3 пункту 4 Постанови Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. № 88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами»</p>	
<p>придбання <u>спеціальних</u> засобів корекції психофізичного розвитку, які дають змогу дитині опанувати навчальну програму. На придбання зазначених засобів використовується не більш як 35 відсотків загального обсягу видатків на кожну дитину відповідного закладу загальної середньої освіти, яка потребує державної підтримки. За наявності у закладі декількох дітей з особливими освітніми потребами з <u>однаковими нозологіями</u> у разі потреби можлива закупівля спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку для спільного користування. Типовий перелік спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку для дітей з особливими освітніми потребами затверджується наказом МОН та розміщується на офіційному веб-сайті Міністерства.</p>	<p>придбання <u>необхідних</u> засобів корекції психофізичного розвитку, які дають змогу дитині опанувати навчальну програму <u>та що визначені індивідуальною програмою розвитку для учнів інклюзивних класів та робочим навчальним планом (індивідуальним навчальним планом учня) для учнів спеціальних класів.</u> На придбання зазначених засобів використовується не більш як 35 відсотків загального обсягу видатків на кожну дитину відповідного закладу загальної середньої освіти, яка потребує державної підтримки. За наявності у закладі декількох дітей з особливими освітніми потребами з <u>однаковим ступенем розвитку</u> у разі потреби можлива закупівля спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку для спільного користування. Типовий перелік спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку для дітей з особливими освітніми потребами затверджується наказом МОН та розміщується на офіційному веб-сайті Міністерства.</p>

<p>Проект Наказу МОН України «Про затвердження Типового переліку корекційних засобів навчання для дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах».</p>	
<p>Варіант 1 вирішення питання заміни “Типового” переліку на “Примірний”</p>	
<p>абзац восьмий частини першої статті 37 Закону України “Про загальну середню освіту”</p>	
<p>затверджує <u>типові</u> переліки обов'язкового навчального та іншого обладнання (в тому числі корекційного), навчально-методичних та навчально-наочних посібників, підручників, художньої та іншої літератури;</p>	<p>затверджує <u>примірні</u> переліки обов'язкового навчального та іншого обладнання (в тому числі корекційного), навчально-методичних та навчально-наочних посібників, підручників, художньої та іншої літератури;</p>
<p>абзац восьмий частини другої статті 53 проекту Закону України “Про загальну середню освіту”</p>	
<p>затверджує типові переліки обов'язкового навчального та іншого обладнання закладів освіти, навчально-методичних та навчально-наочних посібників, підручників, що необхідні у тому числі для осіб з особливими потребами;</p>	<p>затверджує <u>примірні</u> переліки обов'язкового навчального та іншого обладнання закладів освіти, навчально-методичних та навчально-наочних посібників, підручників, що необхідні у тому числі для осіб з особливими <u>освітніми</u> потребами;</p>
<p>Варіант 2 вирішення питання заміни “Типового” переліку переліку на “Примірний”</p>	
<p>розробити додаток до Порядку 88 “Примірний перелік необхідних засобів корекції психофізичного розвитку для дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах”. Такий додаток на нашу думку буде більш зручний для уникнення двоякого розуміння навчальними закладами щодо розуміння, що можливо купувати за дані кошти та не буде обмежувати можливість вибору, для того щоб послуги для дітей з особливими освітніми потребами були якісними, ефективними та максимально враховуючи індивідуальні потреби та можливості кожної дитини.</p>	

<p>Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», абзац 3 пункту 8 Порядку</p>	
<p>не більш як двоє дітей із числа дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення, у тому числі з дислексією, розладами спектра аутизму, іншими складними порушеннями розвитку (порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними порушеннями чи затримкою психічного розвитку) або тих, що пересуваються на візках.</p>	<p><u>“одна - дві дитини із числа дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення у тому числі з дислексією та іншими порушеннями розвитку або тих, що пересуваються на візках; не більше однієї дитини з тяжкими комбінованими порушеннями, у тому числі з розладами спектра аутизму, іншими складними порушеннями розвитку (порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними порушеннями чи затримкою психічного розвитку)”.</u></p>
<p>абзац 1 пункт 5 Постанови Кабінету Міністрів України “Про встановлення розміру доплати за окремі види педагогічної діяльності” від 25 серпня 2004 р. N 1096 {із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 72 (72-2018-п) від 14.02.2018 }</p>	
<p>За роботу в інклюзивних класах (групах) у закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти - у граничному розмірі 20 відсотків.</p>	<p>За роботу в інклюзивних класах (групах) у закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти - у розмірі 20 відсотків.</p>